

Kam kráčí psychologie?

Vývoj psychologie se odehrává v rámci celé řady škol, které se každá svým vlastním způsobem snaží o co nepřesnější porozumění lidskému chování a prožívání. Nová americká studie ukazuje, že nejvýznamnějšími směry jsou v současnosti kognitivní psychologie a neurovědy.

Vladimír Smékal (1935)

Profesor na katedře psychologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde vede Laboratoř pro výzkum dětí a mládeže. Přednáší zde psychologii osobnosti, psychologii náboženství, metodologii a psychodiagnostiku.

V únorovém čísle časopisu *American Psychologist* posoudili R. W. Robins, S. D. Gosling a K. H. Craik význačnost postavení čtyř psychologických škol (psychoanalýzy, behaviorismu, kognitivní psychologie a neurovědy), které v současnosti určují způsoby objasňování psychických jevů a badatelské programy zejména akademické psychologie. Význačnost postavení školy v rámci vědy je konstrukt, který lze obtížně měřit. Autoři se proto pokusili o tři nezávislé způsoby empirického zjišťování vědecké význačnosti. První index je založen na analýze témat studií uveřejněných ve stěžejních psychologických publikacích a 16 reprezentativních psychologických časopisech (po čtyřech z každé školy) a ve 4 stěžejních časopisech (*American Psychologist*, *Annual Review of Psychology*, *Psychological Bulletin* a *Psychological Review*) v letech 1950 – 1997. Druhý index se opírá o analýzu témat disertací mezi léty 1967 a 1994, třetí index vyjadřuje četnost a významnost vědecké produkce každé ze čtyř hodnocených škol, a to na základě frekvence citačních indexů za roky 1977 – 1996.

Výsledky shodně ukazují výrazné narůstání vědecké produkce v kognitivní psychologii, pokles studií založených na behaviorismu, nízký výskyt akademických psychoanalytických studií a lehce vzrůstající trend studií v neurovědách. Výmluvný je graf ukazující prudký vzrůst počtu členů Společnosti pro neurovědy mezi léty 1970 a 1998 (na začátku sotva 2 000, ke konci téměř 30 000).

Co to znamená, řekneme-li o nějaké studii, že má vedoucí postavení („prominence“)? Podle autorů je to míra, v níž se v hlavním proudu vědecké oblasti věnuje pozornost vědeckým výsledkům posuzované školy (např. výzkumným zjištěním a teoriím). Vedoucí postavení (či význačnost nějakého poznatku) je tedy odrazem vědeckých zásluh a přínosu poznatku v rámci dané školy.

Podle Lakatose (1970) se škola stává přínosnou a pokrokovou, když obsahuje nové predikce, které vedou k empirickým úspěchům. Lakatos je přesvědčený, že empirická evidence je rozhodující kritérium mezi soupeřícími vědeckými programy. Podle toho výkladu se kognitivní psychologie stala vedoucí školou díky úspěšným vědeckým objevům a díky své způsobilosti vysvětlovat klíčové jevy dané oblasti.

Konstrukcionista Latoura (1987) na vědeckou činnost naproti tomu tvrdí, že vědecká informace se šíří na poli vědy komunikační sítí, která rozhoduje, čemu bude věnována pozornost a co se stane široce známé. V této perspektivě se kognitivní psychologie dostala do popředí díky tomu, že její poznatky se podařilo efektivně publikovat.

Konečně Christensen-Szalanský a Beach (1984) považují za vědecky vynikající to, co je v dané vědní

oblasti vnímáno jako módní a oblíbené. Podle tohoto výkladu vedoucí úloha kognitivní psychologie může být v dějinách psychologie jevem spíše přechodným než výrazem zásadního přesunu těžiště.

Jak tyto trendy korespondují s širším kontextem psychologie jako vědy? T. Kuhn (1962, 1970) vykresluje vývoj vědy jako pohyb od preparadigmatického stadia charakterizovaného více soupeřícími školami ke stadiu paradigmatické (či normální) vědy, která se vyznačuje jedním dominantním paradigmatickým sdíleným předpokladem a metodologií. Jakmile vědní oblast dosáhne paradigmatického statusu, další vědecký vývoj zahrnuje posloupnost revolucí, v nichž paradigma dominující v dané oblasti je nahrazováno novým.

V souladu s tímto náhledem je kognitivní škola nejnovější v posloupnosti dominujících paradigmat. Ještě to ovšem není bezvýhradně potvrzeno např. tím, že by stěžejní učebnice vědecké psychologie z tohoto paradigmatu důsledně vycházely.

Podle Mastermana (1970) se však psychologie nachází teprve v multiparadigmatickém stadiu. Z tohoto hlediska není adekvátní otázkou, zda je kognitivní psychologie novým dominantním paradigmatem, které vyvstalo z revolučního popelu předchozího vládnoucího paradigmatu. Namísto toho se výzkum musí zaměřit na zjištění, která z různých škol má největší šanci získat základní postavení a nastolit dlouho očekávané paradigmatické stadium vývoje psychologie. Z výzkumu provedeného autory se zdá, že takovým kandidátem opravdu je kognitivní psychologie.

V kontrastu ke Kuhnovi a Mastermanovi stojí Lakatosova teorie vývoje vědy, která pléduje pro více soupeřících škol v kterémkoliv stadiu historického vývoje vědy. Tyto školy – Lakatos je nazývá „vědecké programy“ – mohou donekonečna koexistovat a není žádný důvod předpokládat, že některá z nich se vynoří jako dominující paradigma. Lakatos přirovnává vědecký pokrok spíše ke koňským závodům, v nichž soupeřící školy získávají na vážnosti, upadají, znovu ožívají atd. v závislosti na schopnosti školy generovat nové hypotézy, které vedou k empirickým objevům.

Z Lakatosova pohledu na vědu autoři vyvozují, že právě progresivní vědecký program je to, co je na kognitivní psychologii slibné. Lze také říci, že kognitivní psychologie není novou vědeckou revolucí, ale oživením myšlenek, které již před sto lety formulovali W. Wundt a W. James. Podle Lakatosova pohledu na vývoj vědy se dá též předpokládat, že i behavioristická škola se může znovu dostat do popředí.

Ať už vedoucí postavení získá kterákoliv škola, důležité je, aby psychologové tento pohyb sledovali a reflektovali, z které školy vycházejí. ■

Literatura

- Robins, R. W., Gosling, S. D., Craik, K. H. (1999). *An Empirical Analysis of Trends in Psychology*. *Amer. Psych.* 54, s. 117 – 128.
- Fuller, R., Noonan Walsh, P., McGinley, P., ed. (1997). *A Century of Psychology*. London: Routledge.